

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՑԻ

Հովհաննես Դրասխանակերտցին միջնադարյան այն եզակի պատմագիրներից է, որոնց կենսագրությունը խորապես թափանցված է իրենց ապրած ժամանակաշրջանի հասարակական-քաղաքական իրադրությունների պատմության մեջ: Այս հանգամանքն, անշուշտ, պայմանավորված է նրանով, որ Հովհաննես պատմագիրը եղել է հայոց կաթողիկոս և որոշակի ու վճռական դեր ունեցել 9-րդ դարի վերջի և 10-րդ դարի առաջին քառորդի պատմական անցքերի ծավալման մեջ: Հովհաննես կաթողիկոսի հասարակական-քաղաքական գործունեությունը, ինչպես և նրա Պատմության արժանիքները բացահայտելիս, մեր առջև գտնում ենք մի մեծ ու հետաքրքիր անհատականություն, հայրենամուտ գործչի ու պատմագրի մի խոշոր տիպար:

Չնայած Հովհաննես Դրասխանակերտցու Պատմությունը զգալի թվով փաստեր է պարունակում իր՝ հեղինակի կյանքի ու գործի վերաբերյալ, այսուամենայնիվ պատմիչի կենսագրության մի շարք կետեր մնացել են մութ ու անորոշ: Ամենից առաջ ստուգապես հայտնի չէ նրա ծննդյան թվականը: Միայն ենթադրաբար կարելի է ասել, որ նա ծնվել է 9-րդ դարի 40—50-ական թվականների սահմանում: Ինքը՝ Դրասխանակերտցին, իր «Ծարք կաթողիկոսաց» աշխատության մեջ իրեն ծնունդով համարում է «ի մեծ դաստակերտ Դրասխանակերտե»: Դրասխանակերտը, որ 10-րդ դարում հավանաբար վերածվել էր մի աննշան գյուղի, գտնվում էր Դվին և Գառնի քաղաքների միջև: Այդ պատճառով Ստեփանոս Տարոնցին (Ասողիկ) Դրասխանակերտցուն անվանել է **Հովհաննես Դվնեցի**, իսկ Ստեփանոս Օրբելյանն ու Կիրակոս Գանձակեցին՝ **Հովհաննես Գառնեցի**: Իր դառն ու հալածական կյանքի համար Հովհաննեսն առաջել է **Մաշեալ** մականունը: Սակայն լինելով խոշոր պատմագիր և պատմական անցքերի փայլուն մեկնաբան, նա հաշորդ մատենագիրների կողմից ավելի շատ անվանվել է **Հովհաննես Պատմաբան**: Մանուկ հասակից Հովհաննեսը Սևանի անապատում աշակերտել է ժամանակի նշանավոր հոգևոր գոր-

ծիչներից մեկին՝ Մաշտոց վարդապետին, և ապա կաթողիկոս, որին նա, ինչպես ինքն է ասում, «արեան հարազատությամբ մերձաոր» է եղել: Ըստ երևույթին Հովհաննեսը Մաշտոցի մոտ աստվածաբանության, քերթողական արվեստի և այլ գիտությունների հետ միասին ուսումնասիրել է նաև հին աշխարհի գրականությունն ու փիլիսոփայությունը: Ուշագրավ է այն փաստը, որ 10-րդ դարում, երբ Եվրոպայում մերժված էր հին հունական և հելլենիստական շրջանի մշակույթը, Հովհաննես Դրասխանակերտցին իր Պատմության մեջ մի քանի անգամ հիշատակում է Հոմերոսին ու նրա «Իլիականը» և մեջբերումներ կատարում Սոլոնից:

Գեորգ Բ Գառնեցի (877—897) կաթողիկոսի օրոք Դրասխանակերտցին բարձրացած է եղել եպիսկոպոսության աստիճանի և պաշտոնավարել է կաթողիկոսաբանում, հավանաբար որպես «եպիսկոպոս Դրան»: Երբ 894 թ. արաբ ոստիկան Մոհամմեդ Աֆշինը նենգորեն բանտ նետեց խաղաղության առաջարկով իր մոտ եկած Գեորգ կաթողիկոսին, Հովհաննեսը առաջինն էր այն հոգևորականներից, որոնք հավաքեցին Աֆշինի պահանջած փրկագինը և արձակել տվեցին Հայոց Հայրապետին: Հավանաբար Դրասխանակերտցու միջնորդությամբ և ջանքերով էր, որ 897 թ. Գեորգ Գառնեցու մահից հետո կաթողիկոս ընտրվեց Հովհաննեսի ուսուցիչ և «ըստ մարմնոյ» ազգակից Մաշտոց Եղվարդցին: Վերջինիս, սակայն, վիճակված չէր երկար ժամանակ վարել հայ կաթողիկոսի պաշտոնը, յոթ ամիս անց նա վախճանվում է և 898 թ. Մմբատ արքայի և «նախարարակոյտ բազմութեան» կողմից Հայոց Հայրապետ է ընտրվում ինքը՝ Հովհաննես Դրասխանակերտցին:

Այդ ժամանակ արաբական հրոսակները դեռևս ասպատակում էին Հայաստանում, սպառնալով հայոց նորաստեղծ պետությանը և թշնամություն սերմանելով հայ ապստամբների միջև: Եվ ահա, իրար հաջորդող արտաքին ու ներքին այնպիսի ճգնաժամները հայոց կաթողիկոսին նետեցին մերթ օր օր, մերթ այն կողմ: Եվ որտեղ էլ լինում էր նա՝ Գուգարքում թե Վրաստանում, Տարոնում

թե Այրարատում, ամենուրեք հաշտություն էր քարոզում երկպառակությունից հայ իշխաններից և հաճախ կոչ անում գեներալ ուղղել երկրի անկախությանը սպասնացող ընդհանուր թշնամու՝ **հազարացիների** (արարների) դեմ: Այսպիսով Դրասխանակերտցիին մի այնպիսի քաղաքական գործիչ էր, որը Սմբատ և ապա Աշոտ Բ հազարատունի թագավորների օրոք օժանդակում էր կենտրոնացնելով ուժերի հզորացմանն ու կենտրոնացված հայկական պետականության ամրապնդմանը: Սակայն կաթողիկոսը լավ էր հասկանում, որ առանց մեծ պետության օժանդակության անհնար է լուծել Հայաստանի փրկության հարցը: Ուստի 914 թ., երբ Ատրպատականի ուստիկան Յուսուֆը գրավել էր գրեթե ամբողջ Հայաստանը և խոչտանգելով սպանել Սմբատ արքային, երբ երկիրը հեծեծում էր սուլից ու բնական աղետներից, նա վճռում է մի աղերսական թուղթ (նամակ) գրել բյուզանդական կայսր Կոստանդին Ծիրանածնին (913—959): Կաթողիկոսը խնդրում է կայսրին, որպեսզի վերջինս հայոց թափուր գահի վրա հաստատի Սմբատի որդի Աշոտին և գեներալ աջակցի **հավատակից** հայերին: Հովհաննես կաթողիկոսի այս նամակը Բ. Միքայել Զամչյանը դիտել է որպես Դրասխանակերտցու քաղկեդոնական տրամադրությունների արտահայտություն: Նրան հետևելով այս տեսակետին հարեցին նաև Գաբրիել վարդապետ Ալվազովսկին և ֆրանսիացի բանասեր Ֆելիքս Լաժարը: Սակայն ժամանակին Զամչյանի այս ոչ գիտական պնդումը հիմնովին քննադատվեց ինչպես հայագետ Մկրտիչ Էմինի, այնպես էլ Միքայել Նալբանդյանի կողմից, որոնք մերկացրին այս հարցում Միսիթարյան պատմագրի անձնական մոտեցումը: Իրականում, ինչպես ցույց է տալիս մանրագրին ուսումնասիրությունը այս նամակում, որը «ակզբից մինչև վերջ քաղաքական մի գրություն է» (Լեո), Դրասխանակերտցիին ոչ մի բացահայտ կամ քողարկյալ միտում չի դրսևորել հոգուտ քաղկեդոնության: Ավելին, շեշտը դնելով հավատի միասնության վրա, նա ձգտել է խուսափել դավաճարանական տարբերության ակնարկումից և, ինչպես նկատում է Մ. արք. Օրմանյանը, «Համարձակ օգնություն և միություն կխնդրե, բայց միշտ քաղաքական տեսակետով և զգուշանալով, որ դավաճանական միության խնդիր մեջտեղ չելլե»:

Որպես կաթողիկոսի նամակի պատասխան Կայսրը Հայաստան է ուղարկում իր պաշտոնյաներից Թեոդորոս Վասիլիկոսին, որը հատուկ հրովարտակով Բյուզանդիոն է հրավիրում Հովհաննես կաթողիկոսին և արքայազն Աշոտին, վերջինիս հայոց թագա-

վոր օժելու համար: Սակայն Հովհաննես կաթողիկոսը, որը կարծես թե հասել էր իր նպատակին, սկսում է վարակել և, գնալով մինչև Դերջան գավառը, կանգ է առնում այնտեղ, այլևս չի ցանկանում անապ հրավերին: Իր այդ քայլը նա արդարացնում է, գտնելով, որ իր Բյուզանդիոն մեկնելը **սկարամիտների** մեջ կարող էր կասկած հարուցել, թե ինքը հարակից է քաղկեդոնությանը: Կաթողիկոսը կանխագույն էր, որ Բյուզանդիոնում իրեն դավաճափոխության առաջարկներ կանեին: Բացի այդ, նա թերևս հասկանում էր նաև կայսրի քաղաքական միտումները, որոնք ի վերջո հանգում էին Հայաստանի ստրկացմանը: Մեր կարծիքով Հովհաննես կաթողիկոսը հատուկ դիտավորությամբ էր կանգ առել Դերջան գավառում, որտեղ, ինչպես հայտնի է, մի քանի սրբատեղիներ կային՝ կապված ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան հետ: Ծրջագայելով այնտեղ, նա փաստորեն կենդանի կերպով սպացուցում էր իր նվիրվածությունը հայոց եկեղեցու դավանությանը: Հովհաննես կաթողիկոսի այս քայլը նշավակվել է Միսիթարյան որոշ պատմաբանների, ինչպես և ֆրանսիացի ճանապարհորդ Էժեն Բորեի կողմից: Մինչդեռ Դրասխանակերտցու այս վարքագծի մեջ, ինչպես նկատել է պրոֆ. Մ. Մկրյանը, «քաղաքական հեռատեսություն և հայրենասերի համարձակություն կար»: Ընդհանրապես Հովհաննես կաթողիկոսի վարած քանակությունները բյուզանդական արքունիքի հետ հայ գրականության պատմության մեջ իրավամբ դիտվում են որպես «միջնադարյան հայ դիվանագիտության նրբամտության մի արտահայտություն»:

Երբ Աշոտը հայոց թագավոր դարձած, բյուզանդական օժանդակ ուժերով մտնում է Հայաստան, Յուսուֆ ուստիկանը իսկույն խորամանկորեն թագ է դնում նրա հորեղբորորդու՝ Աշոտ Ծապուհյանի գլխին: Եվ ահա երկու թագավորացած Աշոտների միջև մեծ թշնամություն է ծագում: Եղբայրասպան պատերազմները կանխելու համար դարձյալ գործի է անցնում Հովհաննես կաթողիկոսը, ստանձնելով անդուլ հաշտարարի ծանր պարտականությունը:

926 թ. Յուսուֆին հաջորդում է նրանից ավելի արյունաբեր Նաբր Սրուբը, որը անգրթորեն սկսում է հալածել հայոց հայրենանվեր կաթողիկոսին: Վերջինս պատասպարվում է մերթ Այրիվանքում (Գեղարդ), մերթ Սևանա կղզում: Մերթ Բյուրակյանի իր փոքրիկ ամրոցում: Նա հույս ուներ, թե կհաջողվի բանակցել արաբ ուստիկանի հետ և թերեվս որոշ զոհողությունների գնով կկարողանա վերստին բնակություն հաստատել Դվինում, պահպանելով իր կաթողիկոսա-

րանը: Սակայն բոլոր փորձերն ապարդյուն են անցնում և հուսահատ, հիվանդ և այդեն չափազանց ծեր հայոց կաթողիկոսը 927 թ. ստիպված փախչում է Բագարան՝ Աշոտ Ծապուհյանի մոտ: Նույն թվականին նա Գագիկ Արծրունու հրավերով մեկնում է Վասպուրական և հաստատվում Աղթամարում: Այդ թվականից ի վեր հայոց կաթողիկոսների նստավայրը դառնում է Աղթամարը: Այստեղ էլ հենց Հովհաննես Դրասխանակերտցին, ըստ երևույթին, Աշոտ Ծապուհյան և Գագիկ Արծրունի թագավորների առաջարկով շարադրում է իր տագնապեալ Պատմությունը:

Դրասխանակերտցու Պատմության գրության ժամանակի մասին հայտնվել են մի քանի կարծիքներ: Հ. Մ. Չամչյանն ու Մ. արք. Օրմանյանն, օրինակ, տարբեր պատճառաբանություններ բերելով պնդում են, թե Հովհաննես կաթողիկոսն իր Պատմությունը գրել է հատվածաբար, մի մասը՝ կաթողիկոսությունից առաջ, մյուս մասը՝ կաթողիկոսության տարիներին: Որ այդ այդպես չէ, ցույց է տալիս խնդրո առարկա Պատմության թե՛ առաջաբանը և թե՛ վերջաբանը: Այստեղ պատմիչը պարզորոշ կերպով ասում է, թե իր Պատմությունը սկսել է գրել Վասպուրականում, որը բնականաբար նշանակում է, թե 927 թվականին: Մեկ-երկու տարի հետո, 929 թ., արդեն նա փակում է իր մատյանը և շատ չանցած կնքում նաև իր մահկանացուն:

Քանի որ Դրասխանակերտցին իր Պատմությունը գրել է շատ կարճ ժամանակամիջոցում և ծերության հիվանդության մեջ, ուստի այն կրում է որոշ հապճեպություն կնիք: Այս բանը նկատելի է մանավանդ Պատմության այն մասում, որտեղ պատմիչը նկարագրում է Հայաստանի վաղ անցյալի պատմական եղելությունները:

Հետևելով Մովսես Խորենացուն, Դրասխանակերտցին ձգտել է գրել մի ամբողջական հայոց պատմություն, սկսելով Հաբեթի սերունդների ազգաբանությունից, որի հետևանքով է հայ ժողովրդի ծագումը և ավարտելով ընդհուպ մինչև 927 թ. դեպքերի նկարագրությամբ:

Պատմությունն ունի մի փոքրիկ առաջաբան, թեև հեղինակը ժամանակի տրությունից և իր գործն անավարտ թողնելու մտախախտությունից դրդված չի ցանկացել զուր տեղը առաջաբանի վրա ժամանակ վատնել: Այստեղ նա մի երկու էջի վրա խոսում է իր պատմելիք նյութի շուրջ և ապա առանց

գովիների բաժանման շարադրում իր Պատմությունը:

Հին շրջանի դեպքերը պատմագրելիս Դրասխանակերտցին որպես աղբյուր ընտրել է 5-րդ դարի պատմիչներից հատկապես Ագաթանգեղոսի, Խորենացու և Եղիշեի մատյանները, իսկ հետագա շրջանի պատմագիրներից օգտագործել է Սեբեոսի, Ղեվոնդի, Մովսես Կաղանկատվացու և Ծապուհ Բագրատունու վկայությունները: Դրասխանակերտցու Պատմության այս հատվածն ունի ճանաչողական ու աղբյուրագիտական մեծ արժեք: Անցյալի այս կամ այն գործչի մասին խոսելիս նա մեծ չափով օգտագործել է ժողովրդական անգիր գրույցներ: Այս տեսակետից նրա Պատմությունը շատ հետաքրքիր ու արժեքավոր վկայություններ է պարունակում նախորդ շրջանի մատենագիրներից ու հոգևոր գործիչներից հատկապես Հովհան Մայրազումեցու, Եզրի, Հովհան Օձնեցու և տակալին անհայտ պատմագիր Ծապուհ Բագրատունու մասին:

Սակայն պատմագիտական և մի մեծ չափով նաև գրականագիտական առումով անգնահատելի արժեք է ներկայացնում Դրասխանակերտցու մատյանի այն մասը, որտեղ նկարագրվում են պատմիչի ժամանակակից, այսինքն՝ 9-րդ դարի երկրորդ կեսի և 10-րդ դարի առաջին քառորդի պատմական իրողությունները: Այստեղ Դրասխանակերտցին, մեծ մասամբ որպես ականատես, մանրամասնորեն շարադրում է հայկական նորևոր վերականգնված պետականության և մեր ժողովրդի ու եկեղեցու անկախության պահպանման համար մղված համաժողովրդական պայքարի պատմությունը: Ծառ ընդարձակ մանրամասներով նա պատմագրում է Սմբատ Բագրատունու և ապա նրա որդի Աշոտ Երկաթի ժամանակը, հանդիսանալով այդ շրջանի հայոց պատմության ամենագլխավոր ու հավաստի աղբյուրը: Նա միակն է, որ որոշ ուշագրավ վկայություններ է թողել Գեորգ հայրենասեր իշխանի մասին, որը հ. Միքայել Չամչյանի կողմից քմահաճորեն մկրտվել է Մարգպետունի տոհմանունով և որը դարձել է հայ դասական արձակագիր Մուրացանի հայտնի պատմավեպի կենտրոնական դեմքը:

Իր Պատմության մեջ Դրասխանակերտցին, բնականաբար, խոսել է նաև իր՝ որպես երկրի հոգևոր առաջնորդի մասին, բայց դա ամենևին առիթ չի տալիս եզրակացնելու, թե նա գրել է ինքնակենսագրություն: Բաղաբանական անցքերին մասնակցած կաթողիկոսը ձգտել է ավելի շոշափելի ու կենդանի ձևերով ներկայացնել իր ժամանակաշրջանը, բայց նա երբեք այդ ամենն իր շուրջը չի ծավալել և ամենևին էլ նպա-

տակ չի ունեցել գրի առնելու իր կյանքի պատմությունը:

Ծիշտ չի կարելի համարել նաև այն տեսակետը, թե Հովհաննես Պատմաբանը «Բագրատունյաց տոհմը փառաբանող պատմիչ է»։ Աս տոհմագիր չէ, այլ տոհմական մտածողությունից բարձր կանգնած մի անհատականություն, որ գրել է հայոց ընդհանրական պատմություն: Հենց սա է պայմանավորում նրա Պատմության գաղափարական բովանդակության խորությունն ու արժեքը:

Արժանահավատության տեսակետից Դրասխանակերտցին չափազանց բարձր է կանգնած միջնադարյան շատ ու շատ պատմիչներից, օրինակ՝ նույն 10-րդ դարի պատմագիր Թովմա Արծրունուց, որի համեմատ նա ունի շատ ավելի «անկախություն ու անաչտություն» (Լեո):

Դրասխանակերտցու Պատմության խոցելի կողմը տարբերվելի պակասն է, նրա բերած հատուկենտ թվականներն էլ չունեն պատմական ստուգություն: Այսպես օրինակ, նկարագրելով Նսրրի կողմից Բյուրականի ավերումը, որ ճշգրիտ հաշվումներով տեղի է ունեցել 926 թվականի աշնան վերջին, Պատմաբանը գրում է, թե «այս ամենայն եղև լերեքհարիւրերորդի երեսներորդի երկրորդի թուականութեանն Թորգոմեանն»: Եթե վերջինս համարենք հայոց թվականը, ապա ուրեմն պետք է ընդունել, որ այդ դեպքը տեղի է ունեցել 888 թ. (332+551), այնինչ այդ թվականին Դրասխանակերտցին դեռևս կաթողիկոս էլ չէր: Այսուհանդերձ տարբերվելի այս պակասը հիմնականում չի խաթարում Դրասխանակերտցու Պատմության ամանաչողական մեծ արժեքը: Դրասխանակերտցին իրավացիորեն Արմբատի ու Աշոտ Երկաթի պարտությունները կապում է Բագրատունյաց պետության մասնատվածության ու թուլության հետ: Նա դատափետում է Աշոտ Երկաթի «բղջախոհ» վարքը և առաջ քաշում ուժեղ ու բանական տիրակալի գաղափարը: Հայրենասեր պատմիչը գալրույթով է խոսում հայ իշխանների անմիաբանության մասին, համարելով դա «կորստական դուռ»: Նա ինքը, ինչպես նրկատել է Մանուկ Աբեղյանը, օժտված էր ազգային ինքնագիտակցությամբ և հաճախ էր հաշտեցրել թշնամացած իշխաններին, որոնք չունեին ազգային ընդհանուր շահերի գիտակցում և նորաստեղծ պետության ու միասնական հայրենիքի գաղափար: Այսպես օրինակ, երբ Գագիկ Արծրունին Սմբատ թագավորից չի ստանում Նախճավան քաղաքը, իսկույն հեռանում է նրանից և դաշնակցում Յուսուֆ ոստիկանի հետ: Իսկ վերջինս «սխորժաբար» ընդունում է նրան և

սկսում իր արշավանքը հայոց մասնատված պետության դեմ:

Դրասխանակերտցու ճիշտ մեկնաբանությամբ, հայ պատմաագրերի երբայրապակ կոփվելից ոչ միայն օգտվում էին օտար ավերիչները, այլև մեծապես ճնշվում էին ոստիկները, որոնք վերածվում էին ռազմական ավարի և մի իշխանից անցնում մյուսին: Այդ պատճառով նրանք ընթացողում էին իրենց տերերի դեմ, և այդպիսով ջլատվում էր երկիրն ու կորցնում թշնամուն դիմադրելու ունակությունը: Այս ամենը լավ էր գիտակցում նա, բայց երբ ձգտում էր նույնը հասկացնել նաև հայ մեծամեծներին, այնժամ, ցավով նկատում է պատմիչը, «նրա մարտնչեին ընդ իս»:

Դրասխանակերտցին Խորենացու նման երագում է բանականության թագավորություն: **Ողջամտություն**, ահա ըստ պատմիչի, սա պիտի ուղեկից լինի քաղաքական գործչին՝ լինի նա թագավոր, իշխան, թե հոգևոր առաջնորդ:

Պատմության վերջաբանում («Բան ինքնուրոյն սակս յիշատակի անուան իւրոյ»), որն իրականում պատմիչի ինքնագիր հիշատակարանն է, դիմելով հայոց տերերին, Հովհաննես Պատմաբանը խորհուրդ է տալիս նրանց «իբրև զմի այր միանայ» և լսել «քաղաճայնութեան (միաբանության— Հ. Բ.) խրատին»:

Խոսելով Դրասխանակերտցու և միջնադարյան մյուս խոշոր պատմիչների մասին, ֆրանսիացի հայագետ Ֆելիքս Նելլը իր «Քրիստոնեական շրջանի Հայաստանը և նրա գրականությունը» աշխատության մեջ այսպես է բնորոշել նրանց. «Այս բոլոր հեղինակները նկարագրել են աղետալի անցքեր, որոնք մոտիկ հեռավորության վրա հաջորդել են իրար, սակայն դառնորեն ողբալով, նրանք արտահայտել են անկախության վերադառնալու անխափան հույսը, որով համակված էին նրանց բոլոր ժամանակակիցների սրտերը»:

Հովհաննես Պատմաբանը գրել է հարուստ ու ռոխ գրաբարով: Հակադրվելով այն ժամանակ արդեն մատենագրության մեջ տարածում գտած «գեղջուկ բանի» ոճին, նա ստեղծագործել է **քերթողական արվեստով** և մեծ չափով հիմնվել Ոսկեդարի հայ մատենագիրների լեզվաճանաչական **հրահանգների** վրա: Ըստ այդմ, ինչպես նկատել է Մանուկ Աբեղյանը, նրա ոճը ձեռք է բերել որոշ **նմանողական** հատկություն: Արհամարհելով իր ժամանակի խոսակցական լեզուն, նա

ցանկացել է նմանվել 5-րդ դարի մատենագիրներին, ձգտելով սեփականել նրանց գրելաձևը և մտածելակերպի ինչ-ինչ կողմեր: Եվ դա ոչ միայն ժամանակի ընդհանուր մտայնության ու ճաշակի արտահայտություն էր, այլ և մեծ չափով բխում էր այն հանգամանքից, որ Դրասխանակերտցին իր աշխարհայացքով, քաղաքական համոզմունքներով ու իդեալներով մոտ էր կանգնած 5-րդ դարի պատմիչներին, մասնավորապես՝ Եղիշեին ու Խորենացուն: Սակայն նմանվելով հանդերձ, Հովհաննես Պատմաբանը ամբողջապես չի մնացել նրանց ազդեցության ոլորտում, այլ շատ հաճախ դրսևելորել է ինքնուրույն ու անկախ մտածողություն և գեղեցիկ ու հուզական պատկերներ: Դրանց շնորհիվ նրա Պատմությունը ձեռք է բերել գեղարվեստական խոր հագեցվածություն և ստացել գրական ստեղծագործության մի շարք հատկանիշներ:

Դրասխանակերտցու լեզուն ու ոճը ոմանք (Ստ. Պալասանյան, Եղիշե վարդապետ Դուրյան) համարել են ճողոմ ու խրթին, իսկ ոմանք (Մ. Աբելյան, Մ. Մկրյան)՝ գունեղ ու ճարտասանական: Ծիշտ է, Դրասխանակերտցու Պատմության մեջ երբեմն կարելի է հանդիպել որոշ խրթին ու մանվածապատ հատվածների, հոմանիշների անհարկի կուտակումների, բայց ընդհանրապես նա ունի գրավիչ ու հասկանալի գրելաձև, հոետորական ոճավորման մեծ կարողություն: Պատմիչի բառազանձը հարուստ է, և նա իր հերոսներին և նրանց վարքագիծը կենդանի ու տեսանելի կերպով ներկայացնելու համար մակդիրների մտածված ընտրություն է կատարում: Այսպես օրինակ, Յուսուֆ ուսուկանից թագապասկ ստացած Գագիկ Արծրունուն նա անվանում է «թագակերպեայ» և այդ դիպուկ որոշիչով ցուցաբերում իր բացասական վերաբերմունքն այդ թագադրության նկատմամբ: Նույն ձևով նա այսպանում է Խալիֆայթի կողմից շահնշահի տիտղոս ստացած Աշոտ Երկաթին, բայց այս անգամ ոչ թե ծաղրական մակդիրներ է բերում, այլ երկատելով շահնշահ բառը, նրան հեզանանքով անվանում է «շահն կոչեցեայ շահ»:

Դրասխանակերտցու Պատմության մեջ հաճախադեպ են գեղեցիկ համեմատությունները, բնության, ամրոցների, զարդերի ու եկեղեցիների գունագեղ նկարագրությունները: Բայց նա ավելի շատ ողբերգու պատմիչ է, ցնցող ու սահմուկեցնող նկարագրու-

թյունների վարպետ: Որպիսի՜ զարհուրանքով է նա պատկերում արյունալի մարտերը, կոտորածները, բնական աղետները: Անմոռանալի են մանավանդ սուլի, Սմբատ արքայի կտտանքների, Դվինի երկրաշարժի և արաբների կողմից գերված հայերի խոշտանգումների պատկերները:

Ամեն անգամ, երբ երկրի վրա կախվում է թշնամու սուրը, երբ արհավիրքներից հեծեծում է ժողովուրդը, Դրասխանակերտցին քնարական գեղումների կարգով արտահայտում է իր աղեկեզ վիշտն ու մորմոքը և ցուցաբերում ողբերգուի իր մեծ կարողությունը: Այդ տեսակետից նրա Պատմությունը դառնում է մի յուրօրինակ ողբերգության մատյան:

ՀԱՍՀ Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանում Հովհաննես Դրասխանակերտցու Պատմության ամենահին ձեռագիրը 18-րդ դարից է (ձեռ. № 1892, թ. 1ա—62ա): Բացի այդ մեզ է հասել նաև նրա, արդեն ճիշատակված, «Ծարք կաթողիկոսաց» փոքրիկ աշխատությունը, որը հայ հիսուն կաթողիկոսների մի համառոտ ժամանակագրություն է և հայ եկեղեցու պատմության համար ունի որոշակի արժեք: Քանի որ 18-րդ դարի ժամանակագիր Դավիթ Բաղիշեցին Դրասխանակերտցու մասին խոսելիս նրան անվանել է «անշաղթ փիլիսոփայ և պատմագիր», ուստի հավանական ենք համարում, որ Հովհաննես Պատմաբանը հեղինակած լինի նաև իմաստասիրական որոշ աշխատություններ:

Հովհաննես Դրասխանակերտցու Պատմությունն ունեցել է հինգ հրատարակություններ. ընդ որում այն առաջին անգամ հրատարակվել է 1841 թվականին Փրանսերեն լեզվով՝ հայագետ Սեն-Մարտենի թարգմանությամբ.

1. Histoire d'Arménie de Jean VI, traduit par Sain-Martin, Paris, 1841.
2. Պատմագրութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի ամենայն հայոց, Երուսաղեմ, 1843 թ.
3. Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցու Պատմութիւն Հայոց, Մոսկվա, 1853 թ.
4. Պատմութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի, Երուսաղեմ, 1867 թ.
5. Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցու Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912 թ.

ՀԵՆՐԻԿ ԲԱՆՉԻՆՅԱՆ